

І.В. Гриненко, канд. пед. наук¹, Л.С. Курант, канд. пед. наук², О.О. Тарасенко³
 (¹Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
²Тернопільський національний економічний університет
³Національний лісотехнічний університет України, м. Львів)

МЕТОДИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Стаття присвячена методам інтенсифікації процесу навчання іноземних мов у вищому навчальному закладі. Розглянуто психолого-педагогічні аспекти інтенсифікації навчання, візуалізації знань і інформації. Обґрунтовано теоретичні та практичні аспекти застосування методів інтенсифікації навчання іноземних мов (інтелект-карт, семантичних карт, граматичних карт пам'яті). Описана методика роботи з різними видами карт з метою формування монологічного мовлення, лексичної та граматичної компетенцій у процесі навчання англійської мови. Наведені зразки студентських робіт, створені за допомогою методів інтенсифікації знань і з опорою на принцип гештальта.

Ключові слова: інтенсифікація навчання, візуалізація знань, принцип гештальта, інтелект-карта, семантична карта, граматична карта пам'яті, кодування інформації.

Постановка проблеми. Підвищення якості практичного володіння студентами іноземними мовами вимагає від вищої школи вдосконалення дидактичного процесу. Можливим шляхом вирішення цього завдання може бути впровадження відповідних методів інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів учіння.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю забезпечити інтенсифікацію формування та розвитку іншомовних навичок і вмінь студентів з метою досягнення ними високого рівня іншомовної комунікативної компетенції у професійній сфері спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених проблемі. Підвищенню ефективності інтелектуальної діяльності людини присвячені праці багатьох учених (В. Альохін, В. Ганзен, Б. Кедров, В. Ляудіс, В. Моляко та ін.). Проблему інтенсифікації навчання в цілому та іноземних мов зокрема вивчали такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як В. Андреев, Ю. Бабанський, В. Беспалько, З. Васільєва, О. Гусєвська, І. Лернер, В. Ліхолетов, Г. Лозанов, О. Матюшкін, М. Махмутов, Н. Нічкало, П. Підкасистий, Н. Половникова, С. Сисоева, М. Скаткін, В. Сластьонін та ін. Останнім часом все більше уваги у світовому освітньому просторі приділяється інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, що зумовлено необхідністю управління знаннями (менеджментом знань) та інноваційними методами їх візуалізації (Т. Бьюзан, О. Ігнатєва, В. Шаталов, Р. Буркхард, Г. Джудельман, М. Ешплер).

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Вивчення психолого-педагогічної літератури, яка стосується теми статті, дає змогу зробити висновок, що на сьогодні залишаються недостатньо вивченими та розробленими методи інтенсифікації навчання.

Мета статті – обґрунтувати теоретичні та практичні аспекти застосування методів інтенсифікації навчання іноземних мов (інтелект-карт, семантичних карт і граматичних карт пам'яті) у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Інтенсифікація навчального процесу пов'язана зі збільшенням інформаційного навантаження на студентів, які вивчають іноземні мови. Нею почали активно цікавитися наприкінці 60-х років ХХ століття у зв'язку з необхідністю оволодіння мовою як засобом спілкування. Під терміном "інтенсифікація" навчання та творчої навчальної діяльності зокрема розуміють:

- досягнення максимальної ефективності у роботі за мінімально можливий навчальний час при мінімальній затраті зусиль того, хто навчається й учителя (Ю. Бабанський) [3];

- процес переходу навчально-творчої діяльності з певного рівня активності на більш високий і ефективний рівень на основі комплексного підходу до оптимізації факторів і умов педагогічного управління та самоуправління студентів, зорієнтованих на максимальне використання резервних можливостей особистості (В. Андреев) [2: 32].

Серед шляхів інтенсифікації навчання іноземних мов учені розглядають побудову навчальної діяльності як організованої, керованої та контрольованої послідовності дій учнів (студентів), що забезпечує оптимальне формування іншомовної мовленнєвої діяльності і її структурних компонентів (дій і операцій), та пошук оптимального співвідношення свідомих і підсвідомих компонентів у формуванні мовленнєвої діяльності [1: 82-83].

Основними факторами інтенсифікації навчання, згідно з Ю. Бабанським, є підвищення цілеспрямованості навчання, посилення мотивації учіння, підвищення інформаційної ємкості змісту освіти, прискорення темпів навчальних дій, застосування комп'ютерів і інших новітніх технічних засобів, розвиток навичок навчальної праці та застосування активних методів і форм навчання [3].

Ще одним із ефективних, на нашу думку, факторів, що впливає на інтенсифікацію навчання є візуалізація знань [4: 242]. Під візуалізацією (від лат. *visualis* – зоровий) розуміють представлення фізичного явища чи процесу у формі, зручній для зорового сприйняття [1: 38], а також інформаційну карту та дію як вид репрезентації та симуляції семантичного простору. Вона допомагає гештальтному (від нім. *Gestalt* – цілісне представлення будь-якого об'єкта, у якому сутність будь-якої частини зумовлена сутністю об'єкта [М. Вертгеймер]) сприйняттю, запам'ятовуванню та прийняттю рішень; а також забезпечує глибше розуміння складних інформаційних блоків, розкриває приховані взаємозв'язки, робить можливим багатоперспективне бачення інформації [6: 49-50].

Термін “візуалізація знань” означає створення та розповсюдження знань між людьми завдяки більш яскравим і раціональним засобам вираження. Візуалізація дає також змогу передати іншим свій досвід, ставлення, цінності, думки, передбачення і, таким чином, допомогти партнерам по спілкуванню вірно відтворити, згадати та застосувати їх. Прикладами зразків візуалізації є евристичні ескізи, концептуальні діаграми, візуальні метафори, анімації знань. “Візуалізацію знань” не варто плутати з “візуалізацією інформації” – покращенням пошуку та доступу до інформації, оптимізацією відтворення великих обсягів баз даних (особливо при взаємодії людини та комп'ютера) [5: 3].

Нами розроблені та успішно використовуються методи інтенсифікації знань у навчанні студентів іноземних мов (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопільський національний економічний університет) та циклу предметів культурології та релігієзнавства (Національний лісотехнічний університет України, м. Львів). Це інтелект-карти, семантичні карти та граматичні карти пам'яті.

Розглянемо методику застосування вищезгаданих методів, що слугують візуалізації знань і ґрунтуються на принципі гештальта, у навчанні монологічному мовленню [рис. 1] як виду іншомовної мовленнєвої діяльності, лексичної [рис. 2, 3] та граматичної [рис. 4, 5] компетенцій.

Інтелект-карта (*mind map*) – видозмінений метод зображення процесу загального системного мислення (Т. Бьюзен) для створення, візуалізації, структуризації і класифікації ідей. Компонентами карти є тема (центральный елемент), підтеми – вузлові гештальти (кількість яких визначає форму геометричної фігури, навколо якої вони розміщуються), мікротеми – уточнюючі причинно-наслідкові зв'язки, які підпорядковані підтемі. Інтелект-карта слугує засобом структурування змісту тексту у формі гештальта вербальними та образними засобами завдяки принципам кодування інформації – лаконічність, узагальнення та уніфікація, акцент на основних смислових компонентах, автономність, структурність, стадійність (В. Венда).

У роботі з текстом (не обов'язково іноземним) ми дотримуємося семи “кроків”.

Перший крок – це аналітичне читання тексту з виділенням головних думок і деталей. На полях абзацу (декількох абзаців) доцільно коротко охарактеризувати його зміст одним словом або короткою фразою. Це допоможе пізніше при складанні інтелект-карти, збереже час і привчить до вдумливого опрацювання інформації.

Другий крок стосується складання самих інтелект-карт (ІК). Для чорнового варіанту ІК береться аркуш паперу формату А-4 та олівець. Робота починається з визначення кількості підтем, які потрібно відобразити. Далі в центрі аркуша малюється відповідна геометрична фігура, а навколо неї виділені підтеми. Їх потрібно перекодувати в оригінальні символи (вербальні чи образні), щоб максимально позбутися надлишкової інформації. Така робота вимагає зосередженості й розвиває творчу уяву. Наступним завданням є створення доброго взулового гештальта навколо кожної підтеми. Закінчивши складати карту, студенти перемальовують її начисто, дбаючи про гештальтність в цілому.

Третій крок передбачає опрацювання тексту за допомогою ІК. Студенти стають у дві шеренги, і студент (умовно “А”) читає свій варіант закодованої інформації студенту (умовно “Б”) навпроти. Це може бути одне або декілька речень, які вони говорять по черзі, так, щоб кожен розповів якусь частину тексту. Після цього розповідь починає студент (“Б”), і бесіда продовжується до закінчення інформації на ІК. Потім студенти міняються партнерами і продовжують працювати аналогічним чином ще з декількома одногрупниками.

Четвертим кроком є дидактично-організований діалог у малих групах (2-4 особи). Ми вчимо студентів ставити питання, які не лише перевіряють знання фактів, а й розуміння, застосування, аналіз, синтез і оцінювання (згідно з таксономією цілей освіти Б. Блума). Така форма роботи розвиває комунікативні навички і поглиблює рівень опрацювання навчальної інформації.

П'ятий крок має на меті повторну роботу в парах у шерензі, але з ІК партнера. Оскільки навчальний матеріал вже добре знайомий усім студентам, то “читання” карти мислення партнера часто вимагає інтуїтивної здогадки, тому що способи кодування індивідуальні, відомий лише зміст, а форма викладу – різна. Саме в цей час відбувається обмін думками щодо індивідуального стилю виконання інтелект-карти. Обговорення зазвичай проходить у жвавій, зацікавленій атмосфері.

Шостий крок покликаний розвивати у студентів акторські здібності й уяву. Вони по черзі зачитують одне або декілька речень із тексту, а студент (або група студентів) намагається зобразити почуте за допомогою пантоміми. Така форма роботи сприяє оволодінню акторським мистецтвом, розвиває уміння триматися перед аудиторією, виховує культуру рухів і розвиває навички ефективного спілкування (уміння чітко висловлювати свої думки та відкрито виражати свої почуття, володіння невербальною мовою – жестами, мімікою, інтонацією тощо).

Завершується робота над навчальним текстом *сьомим кроком*, а саме складанням синтезованої ІК. Студенти працюють у групах і обмінюються своїми оригінальними ідеями щодо передачі тих чи інших вербальних засобів вираження образами чи скороченнями. Ця форма роботи розвиває у студентів такі уміння: бути “членом команди”, адекватно оцінювати свої здібності та свій внесок у спільну діяльність, формулювати декілька варіантів розв'язання проблеми, оцінювати реальність кожного варіанта, вибирати оптимальні рішення.

Метод семантичних карт [рис. 2, 3] має в своїй основі ключове слово. Він дає змогу розглянути нову лексичну одиницю в різних мнемонічних асоціаціях – значення, звучання, контекст, ментальне зображення, візуалізація слова, наголос, власний досвід, особистісні символи, переклад [8]. Семантичні карти збігаються із розумовими стратегіями Р. Оксфорда, який для кращого запам'ятовування слів пропонує:

- створення ментальних зв'язків (групування, асоціації, вивчення слів у контексті);
- використання образів і звуків, уяви, ключових слів;
- вчинення дії – звернення до різних видів навчальних стилів учнів (візуального, слухового, кінестетичного чи тактильного) [7].

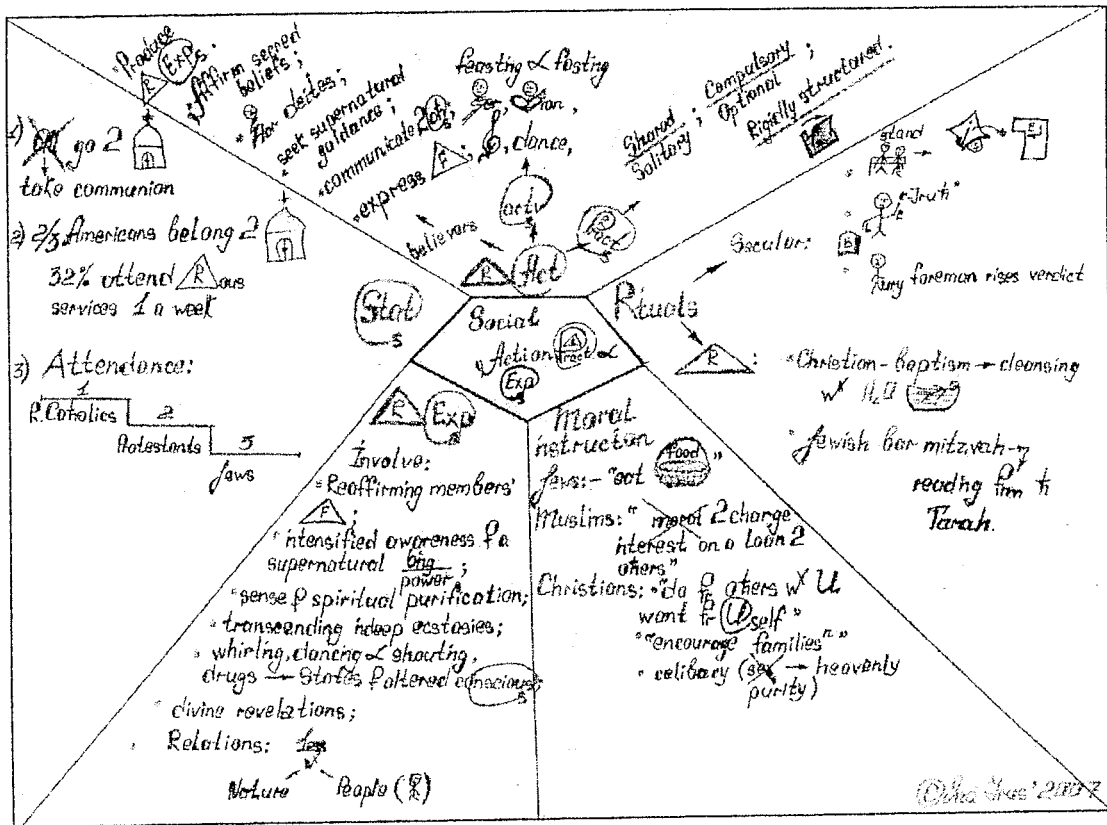


Рис. 1. Зразок інтелект-карти для розвитку навчків монологічного мовлення по темі "Релігійний аспект життя американців"

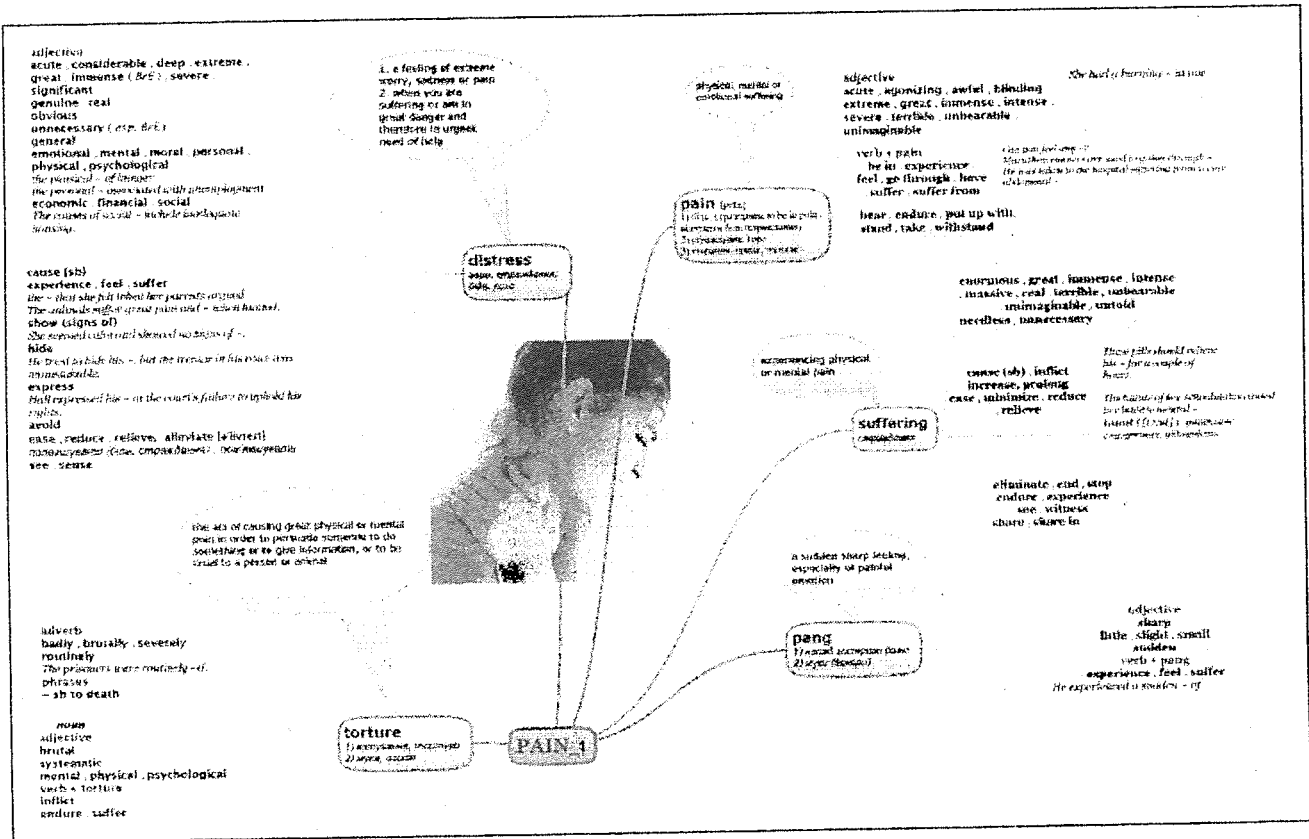


Рис. 2. Зразок семантичної карти "Біль" по темі "Медицина"

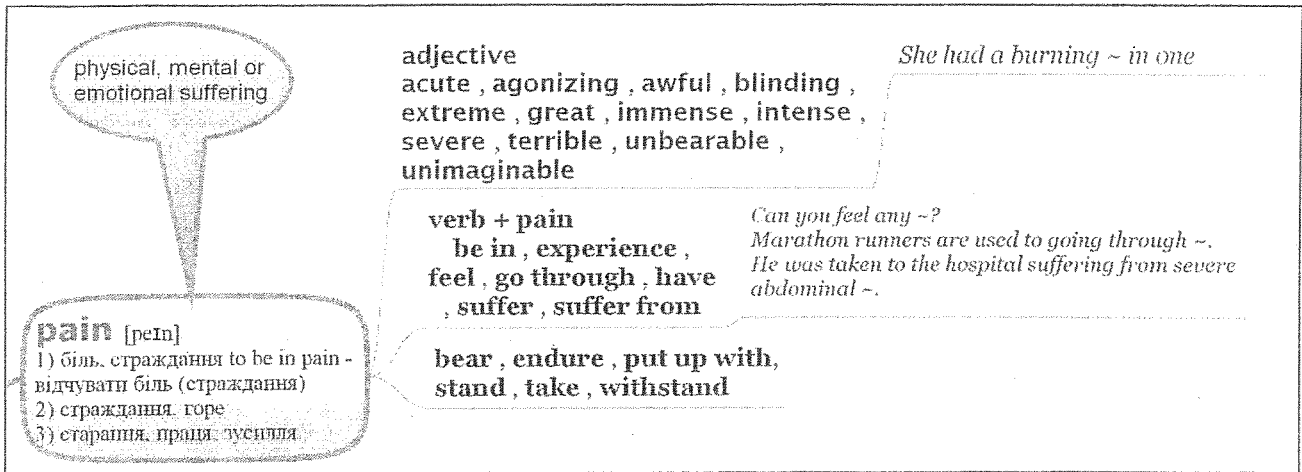


Рис. 3. Фрагмент семантичної карти "Біль"

Застосування методу граматичних карт пам'яті [рис. 4, 5] сприяє ефективному формуванню іншомовної граматичної компетенції. Карти складаються на кожне граматичне явище, й у процесі вивчення студенти працюють з ними (з опорою як на іноземну, так і на рідну мову) у парах чи групах. Така форма роботи інтенсифікує навчальний процес і дає змогу, як свідчить наш досвід, легко відтворювати правила вживання вивченого матеріалу через великі проміжки часу навіть студентам із низьким рівнем академічними здібностями і працювати на рівних умовах із більш здібними одногрупниками.

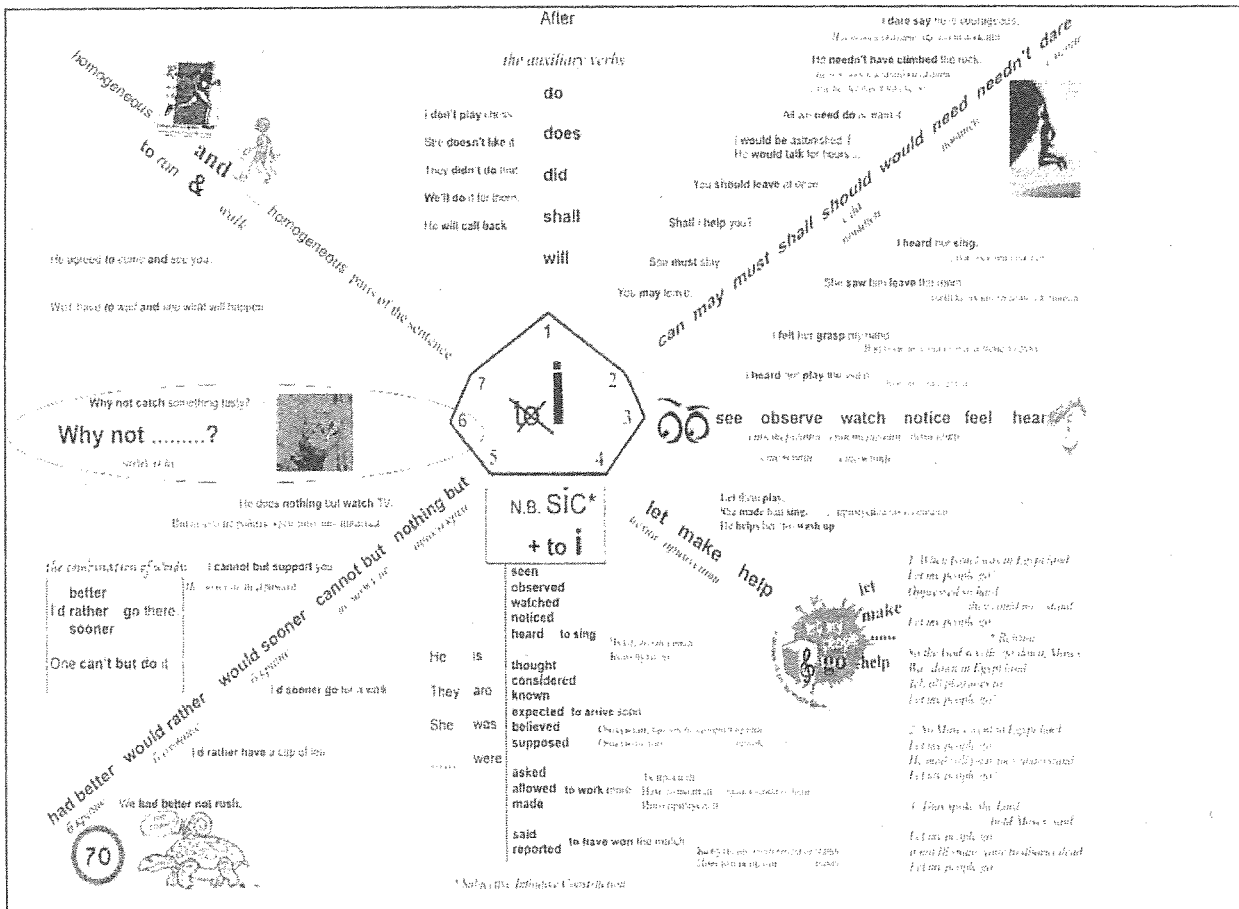


Рис. 4. Граматична карта пам'яті з теми "Вживання інфінітива без частки "to"

After
the auxiliary verbs

do
I don't play chess.

does
She doesn't like it.

did
They didn't do that.
We'll do it for them.

shall
He will call back.

will
She must stay.
You may leave.

can
You should leave at once.

may
Shall I help you?

must
I would be astonished if ...
He would talk for hours ...

shall
I heard her sing.
...чув, як вона співала.

should
She saw him leave the room
... бачила, як він вийшов з кімнати

would
I felt her grasp my hand.
Я відчув, як вона схопила мене за руку.

need
He needn't have climbed the rock.
... не був зобов'язаний вилізти...
... лід не дертися на скелю

needn't
All we need do is learn it.

dare
I heard her play the violin
...чув, як вона грає ...

see
I heard her play the violin
...чув, як вона грає ...

observe
спостерігати

watch
спостерігати

notice
помічати

feel
стежити

hear
стежити

Рис. 5. Фрагмент граматичної карти пам'яті. Тема "Вживання інфінітива без частки "to"

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави говорити про ефективність інтенсифікації навчального процесу та її позитивний вплив на формування творчої особистості студента. Обґрунтовані та розроблені методи інтелект-карт, семантичних карт та граматичних карт пам'яті, що слугують візуалізації знань і ґрунтуються на принципах гештальта та кодування інформації, забезпечують формування іншомовного монологічного мовлення, лексичної та граматичної компетенцій, мимовільне запам'ятовування навчальної інформації, тривале утримування в пам'яті змісту навчальних текстів, зростання мотивації і досягнення головної мети навчання іноземних мов – володіння мовою як засобом спілкування.

Перспективною і актуальною є, на наш погляд, розробка методів оптимізації навчання гуманітарних, природничих і економічних дисциплін з опорою на візуалізацію знань.

Список літератури:

1. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: ЗАО "Издательство ИКАР", 2009. – 448 с.
2. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: основы педагогики творчества / В. И. Андреев. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1988. – 238 с.
3. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: (Методические основы) / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
4. Игнатьева Е.Ю. Менеджмент знаний в управлении качеством образовательного процесса в высшей школе: монография / Е. Ю. Игнатьева: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 1998. – 280 с. – Режим доступа: http://www.mion.novsu.ac.ru/gev/pub/Ignatieva_2008.pdf
5. Burkhard R.M., Eppler, M.J. Knowledge visualization. Towards a new discipline and fields of its application. – Режим доступа: <http://www.bul.unisi.ch/cerca/bul/publicazioni/com/pdf/wpca0402.pdf>

6. **Judelman, G.B.** Knowledge Visualization. Problems and Principles for Mapping the Knowledge Space. – Режим доступу: <http://www.gregjudelman.com/media/judelmanThesis2004.pdf>
7. **Moras S.** Teaching Vocabulary to Advanced Students: a Lexical Approach. – Режим доступу: <http://www3.telus.net/linguisticsissues/teachingvocabulary.html>
8. **Pressley M., Levin J.R., Kuiper N.A., Bryant S.L.** and Michene, S. Mnemonic versus nonmnemonic vocabulary-learning strategies: Additional comparisons. *Journal of Educational Psychology* 74, 1982. – P. 693-707.

И.В. Гриненко, Л.С. Курант, А.А. Тарасенко

МЕТОДЫ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Статья посвящена методам интенсификации процесса обучения иностранным языкам в высшем учебном заведении. Рассмотрены психолого-педагогические аспекты интенсификации обучения, визуализации знаний и информации. Обосновываются теоретические и практические аспекты применения методов интенсификации обучения иностранным языкам (интеллект-карты, семантические карты, грамматические карты памяти). Описана методика работы с разными видами карт с целью формирования монологической речи, лексической и грамматической компетенций в процессе обучения английскому языку. Приведены примеры студенческих работ, созданные при помощи методов интенсификации знаний и с опорой на принцип гештальта.

Ключевые слова: интенсификация обучения, визуализация знаний, принцип гештальта, интеллект-карта, семантическая карта, грамматическая карта памяти, кодирование информации.

I.V. Hrynenko, L.S. Kurant, O.O. Tarasenko

METHODS OF INTENSIFICATION OF THE FOREIGN LANGUAGES TEACHING PROCESS AT A HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENT

The article deals with the methods of intensification of the foreign languages teaching process at a higher education establishment. There have been considered psycho-pedagogical aspects of intensification of teaching, knowledge and information visualizations. Theoretical and practical aspects of application of foreign languages teaching intensification methods (mind maps, semantic mind maps, grammar mind maps) have been grounded. There has been described the methodology of various mind maps applications to form the monologue speech, as well as vocabulary and grammar competencies in the process of teaching English. Samples of students' papers created by means of knowledge intensification methods and the principle of Gestalt have been presented.

Key words: intensification of teaching, knowledge visualization, the principle of Gestalt, mind maps, semantic mind maps, grammar mind maps, information encoding.

